

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

THEORETICAL ASPECTS OF STUDYING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN PRESCHOOL CHILDREN

У статті розкрито актуальність теми дослідження; проаналізовано наукові аспекти щодо сутності та змісту поняття «емоційний інтелект», його класифікації й особливостей. Більшість науковців емоційний інтелект трактують як здібність людини усвідомлювати власні почуття й емоції, виявляти та керувати ними, а деякі вчені включають у його зміст ще й позитивну та негативну сторону міжособистісної взаємодії.

Автором виокремлено такі різновиди емоційного інтелекту людини, як: просторовий, внутрішньоособистісний, міжособистісний, логіко-математичний, вербальний, моторний, музичний інтелект; структурними компонентами емоційного інтелекту є самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння й управління взаємовідносинами.

Визначено, що розвиток емоційного інтелекту виступає інтегральною здатністю дитини орієнтуватися, розрізняти й виражати власні емоції, готовність орієнтуватися на іншого з урахуванням його емоційного стану при міжособистісній взаємодії. Передумовами його виникнення у дошкільному віці є біологічні й соціальні чинники.

Встановлено, що саме в цьому віці виникають фізіологічні та психологічні причини його становлення і функціонування, а проблемні питання щодо емоційних порушень, які призводять до змін моделей поведінки представників дошкільного віку, спричинюють різноманітні відхилення.

На основі аналізу наукової літератури запропоновано низку способів, завдяки яким можна сприяти формуванню та розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. Взаємодія сім'ї й освітніх закладів може суттєво вплинути на розвиток емоційного інтелекту у дитини. Урахування результатів наукових досліджень через використання діагностичного інструментарію із предмету дослідження сприятиме визначенню рівня та виокремлення шляхів його подальшого розвитку.

Ключові слова: емоційний інтелект, соціальний інтелект, емоційна компетент-

ність, дошкільний вік, емоції, емоційні переживання, міжособистісна взаємодія.

The article reveals the relevance of the research topic; scientific aspects regarding the essence and content of the concept of "emotional intelligence", its classification and features are analyzed. Most scientists interpret emotional intelligence as a person's ability to be aware of one's own feelings and emotions, to identify and manage them, and some scientists include the positive and negative side of interpersonal interaction in its content.

The author singles out such types of human emotional intelligence as: spatial; intra-personal; interpersonal; logical and mathematical; verbal; motor, musical intelligence, and the structural components of emotional intelligence are self-awareness, self-control, social understanding and relationship management.

It was determined that the development of emotional intelligence is a child's integral ability to orientate, distinguish and express one's own emotions, readiness to orientate another, taking into account his emotional state during interpersonal interaction. Prerequisites for its occurrence in preschool age are biological and social factors. It was established that it is at this age that physiological and psychological reasons for its formation and functioning arise, and problematic issues regarding emotional disorders that lead to changes in behavior patterns of preschool age representatives cause various deviations.

Based on the analysis of the scientific literature, a number of methods are proposed, thanks to which it is possible to contribute to the formation and development of emotional intelligence in preschool children. The interaction between the family and educational institutions can significantly affect the development of a child's emotional intelligence. Taking into account the results of scientific research through the use of diagnostic tools on the subject of research will contribute to the determination of the level and the identification of ways of its further development.

Key words: emotional intelligence, social intelligence, emotional competence, preschool age, emotions, emotional experiences, interpersonal interaction.

УДК 159.922.73:159.942

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.60.10>

Купчишина В.Ч.

к. пед. н., доцент,
старший викладач кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних
дисциплін

Національна академія Державної
прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького

До питань, пов'язаних із емоційним інтелектом, сьогодні прикута увага більшості сучасних дослідників. Особливий акцент вченими робиться на розумінні дітьми дошкільного віку власних емоцій та емоційного стану навколишніх людей, адже розвиток емоційного інтелекту відбувається ще з дитинства. Дошкільний вік вчені-психологи характеризують як період становлення психічних функцій, особистісних утворень особистості. Події сьогодення актуалізують його прояви та впливають на життєдіяльність особистості.

Як зазначають науковці, у будь-які часи існування суспільства всі батьки хочуть бачити

своїх дітей здоровими та щасливими. Одним із факторів такого благополуччя і є емоційний інтелект [14, с. 293–298]. Під емоційним інтелектом вчені розуміють уміння людини не тільки розуміти, сприймати, усвідомлювати, регулювати та керувати власними емоціями, думками, мотивами, поведінкою, станами, але й управляти емоційними станами інших людей, проявляти емпатію, рефлексію, розвивати їх сильні сторони тощо. У науковій джерельній базі зазначено, що вперше цей термін було вжито Дж. Майером і П. Селовей. Науковці розкривали його зміст через спроможність людини сприймати, виражати емоції, розуміти

та пояснювати їх, асимілювати емоції й думки, регулювати власні емоції й емоції інших людей [9].

Питання, пов'язані з розвитком емоційного інтелекту, досліджували як вітчизняні (І. Андреева, Т. Березовська, О. Власова, Г. Гарскова, О. Гришко, В. Заїка, Л. Клевака, Н. Коврига, А. Лобанов, Д. Люсін, М. Манойлова, Е. Носенко, А. Петровська, Я. Селікова, М. Шпак, Г. Юсупова та ін.), так і зарубіжні вчені (Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Д. Карусо, Дж. Мейєр, П. Саловей та ін.). Дослідниками запропоновано низку шляхів вирішення теоретичних проблем щодо емоційного інтелекту, багато з яких є цікавими і заслуговують уваги.

Проблемні питання розвитку емоційного інтелекту, особливостей його розвитку у представників дошкільного віку розглядали Л. Божович, Г. Бреслав, Т. Дудкевич, Є. Ізотова, О. Кононенко, В. Котирло, Я. Неверович, М. Нгуєн, Р. Павелків, О. Прусакова, М. Савчин, Я. Селікова, А. Щетиніна та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей розвитку емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж всієї історії людства проблема емоційного інтелекту людини залишалася актуальною. Сучасні психологи, як і мислителі старовини, акцентують увагу на актуальності проблеми розвитку емоційної компетентності особистості – відкритості людини власним емоційним переживанням, поєднуючи її здібності зі злагодженою взаємодією розуму, серця, інтелекту й афекту.

Аналіз наукових праць засвідчив, що саме поняття «емоційного інтелекту» виникло з поняття «соціальний інтелект», розробленого Г. Айзенком, Д. Векслером, Дж. Гілфордом, Е. Торндайком та ін. Появі феномену «емоційний інтелект» передували поступовий перегляд поглядів дослідників на співвідношення емоційних й інтелектуальних процесів у психічному житті людини.

Проблемні питання емоційно-когнітивної взаємодії було досліджено у працях філософів ще в античні часи. Вони виділяли емоції й розум в окремі сфери та підкреслювали домінування розуму над емоціями. Потім, у міру розвитку психологічних знань у рамках філософії, спостерігається активізація емпіричних досліджень у галузі мислення й емоцій, де дослідники пов'язували взаємовплив емоцій та інтелекту з функціонуванням людини у повсякденному житті.

Наступним етапом було диференціювання щодо вивчення емоцій й інтелекту, де їх особливості взаємодії розглядалися у руслі психології інтелекту, й окремо в рамках психології емоцій. У психології емоцій визнавалася важлива, але все-таки допоміжна роль когнітивних

процесів, у психології інтелекту ж другорядна роль відводилася емоційним переживанням. Надалі у працях вчених-психологів відзначається зростання інтересу до вивчення саме особливостей взаємовпливу емоцій та інтелекту.

Ми поділяємо погляди більшості дослідників, що саме емоційний інтелект, у сучасному його сприйнятті та трактуванні, був головним фактором виживання людини в доісторичні періоди розвитку людства. Щодо історії розвитку визначеного нами феномену, то багато цінних ідей можна зустріти у наукових доробках засновника психоаналізу З. Фрейда (значну увагу приділяв проблемним питанням емоцій і контролю над ними); Д. Векслера (розглядав інтелект як «сукупну здатність індивіда діяти цілеспрямовано, доцільно мислити й ефективно взаємодіяти з навколишнім світом»).

У науковій джерельній базі зазначено, що лише з 1960-х років у дослідженнях вперше стало фігурувати поняття саме «емоційного інтелекту»: праця М. Белдока «Sensitivity to expression of emotional meaning in three modes of communication» (1964 р.), праця Б. Лойнера «Emotional intelligence and emancipation» (1966 р.). Розквіт теорії емоційного інтелекту припав на 1980–1990 роки ХХ століття: Г. Гарднер (1983 р.) видав модель інтелекту, до складу якої увійшли два її види: внутрішньоособистісний і міжособистісний; У. Пейном (1985 р.) було опубліковано власне дослідження, присвячене розвитку емоційному інтелекту; Р. Бар-Оном (1988 р.) було запроваджено поняття «емоційного коефіцієнта – EQ», зміст якого було розкрито в його докторській дисертації [11, с. 128–129].

Щодо розвитку емоційного інтелекту, то у психологічній науці погляди науковців різняться. Загалом існує дві різні думки, а саме: практично неможливо збільшити рівень емоційного інтелекту, оскільки це вміння вроджене, однак відносно легко можна набути емоційні знання у процесі навчання; емоційний інтелект, можливо, навіть потрібно розвивати. Вчасно виявлене ускладнення у сфері емоційного інтелекту та корекція сприятимуть благополучному розвитку самосвідомості дитини. Як стверджує О. Мельник, феномен «емоційний інтелект» застосовується у психології відносно недавно. В Україні серед великої кількості дослідників можна виділити таких як І. Аршава, О. Власова, С. Дерев'янка, Н. Коврига, Е. Носенко. На думку дослідника, емоційний інтелект розглядається вченим у контексті категорії «діяльності», закладається у сім'ї та надалі формується в освітніх закладах. Вчений зазначає, що психологами було також виокремлено такі його функції, як стресозахисна, адаптивна, рефлексивна, регулятивна [11, с. 130–131].

Дещо інакше пропонують розглядати зміст зазначеного нами феномену О. Гришко, В. Заїка, Л. Клевака, О. Половіна та ін.: емоційний інтелект – це здібність людини усвідомлювати власні почуття й емоції, виявляти та керувати ними. Також науковці звертають увагу на наукову спільноту, що рівень сформованості емоційного інтелекту особистості свідчить про позитивну й негативну міжособистісну взаємодію [9].

Отже, огляд змісту наукових доробків вчених дозволив нам зробити висновок про неоднозначність їх поглядів на зміст, різновиди, структуру емоційного інтелекту. Більшість науковців у структурі зазначеного нами поняття визначають два аспекти: міжособистісний (соціальний) і внутрішньоособистісний (тобто здатність керувати відносинами з людьми та здатність керувати собою).

Деякі з учених пропонують розглядати структуру емоційного інтелекту за Х. Гарднером. Вченим виокремлено такі види інтелекту як: просторовий; внутрішньо-особистісний; міжособистісний; логіко-математичний; вербальний; моторний; музичний інтелект [8, с. 128]. Згідно з Д. Гоулманом структурними компонентами означеного нами феномену є: самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння й управління взаємовідносинами. Науковець зазначає, що ці компоненти розкривають такі характеристики емоційного інтелекту, як: розуміння людиною власних емоцій; їх контроль; самомотивація та розуміння емоцій інших; соціальні вміння [8, с. 238].

Інакше виокремлюють складники емоційного інтелекту інші дослідники (О. Гришко, В. Заїка, Л. Клевака, Дж. Мейер і П. Саловей), а саме: точність оцінки та вираження емоцій (здатність виявляти власні емоції та визначати емоції інших людей за допомогою вербальних і невербальних ознак); розуміння емоцій (здатність визначати джерело емоцій, розпізнавати зв'язок між емоціями та словами, інтерпретувати значення емоцій, прогнозувати їх подальший розвиток); управління емоціями (уміння враховувати емоції у прийнятті рішень і побудові моделі поведінки, адекватно виявляти власні емоції та реагувати на них); використання емоцій у розумовій діяльності (здатність привласнювати або навпаки відкидати певні знання – критичне мислення) [9].

Більшість фахівців-психологів при дослідженні емоційного інтелекту акцентують увагу на доцільності розгляду базисних емоцій людини (інтерес, надія, смуток, радість, горе, гнів, страх, тривога). Також вони наголошують, що емоційні переживання, всі без винятку, корисні (вони коригують власні дії людей, наповнюють існування життєвим змістом). Так само емоції можуть перетворюватися з позитивних на шкідливі, коли вони стають дуже

активними, неадекватними чи напруженими [12, с. 3–9].

Отже, емоційний інтелект – це здатність людини розумітися в емоційному світі людського життя: розуміти емоції й емоційне підґрунтя відносин, застосовувати свої емоції для вирішення завдань, пов'язаних із відносинами та мотивацією.

Щодо особливостей розвитку емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку, то можемо стверджувати, що це питання також на часі. Свідченням цього є наявність цілої низки наукових праць, у яких визначаються особливості розвитку емоційного інтелекту у представників дошкільного віку. Також значна увага до особливостей розвитку емоційного інтелекту у дошкільнят прослідковується при аналізі змісту різних нормативних документів України (Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020); Державного стандарту дошкільної освіти: особливості впровадження (2021); «На шляху до якісного довкілля», матеріалів круглого столу (2021) та ін.) [3, с. 35–47].

Погляди дослідників зосереджені на тому, що сьогодні в освітніх закладах робиться акцент на спрямуванні освітнього процесу на інтелектуальний розвиток здобувачів освіти. Поряд із цим більшість педагогів, психологів зауважують, що така спрямованість спричинює деформацію емоційної сфери дитини. Крім того, констатують вони, дефіцит емоційного спілкування, притаманний сучасним батьківсько-дитячим взаєминам, спричинює емоційну глухоту дітей (нездатність відчувати, рефлексувати), спостерігається пригнічення емоцій у зв'язку з байдужістю близьких людей тощо.

На важливість розвитку емоційного інтелекту в дошкільнят вказують у своїх дослідженнях Е. Александровська, А. Альошина, О. Гришко, В. Заїка, Л. Клевака, Я. Селікова, С. Шабанов, М. Шпак та ін. Вчені одноставні щодо того, що одним із найважливіших напрямків духовно-морального виховання дошкільників є саме формування орієнтації їх на іншу людину, розвиток у них здібності до осмислення власних і чужих емоцій та уміння керувати ними. На думку Е. Александровської, саме завдяки цим умінням діти отримують досвід побудови взаємовідносин із навколишнім світом. На жаль, констатує вчена, у роботі із зазначеною категорією залишається ще багато проблемних моментів, і питання ці є не вирішеними на достатньому рівні [2, с. 48].

Автори досліджень емоційного інтелекту в дошкільному віці вказують, що означений нами термін визначається як інтегральна здатність дитини орієнтуватися, розрізняти й виражати власні емоції, готовність орієнтуватися на іншого з урахуванням його емоційного стану при міжособистісній взаємодії, власних

діях. Також вчені зосереджують увагу на тому, що передумовами виникнення емоційного інтелекту в дошкільному віці є саме біологічні (рівень емоційного інтелекту батьків, правопо-півкульний тип мислення, властивості темпераменту) та соціальні чинники (синтонія – емоційна реакція оточення на дії дитини; рівень розвитку самосвідомості; рівень освіти батьків і матеріальне благополуччя родини; емоційно-позитивні стосунки між батьками; андрогінність – самоконтроль і витримка у дівчаток, емпатія та ніжні почуття у хлопчиків; локус контролю; релігійність).

Аналіз, проведений Я. Селіковою щодо проблематики формування у дітей емоційного інтелекту, свідчить, що вченими виокремлено цілу низку питань, пов'язаних із емоційними переживаннями дітей. Ми підтримуємо їх погляди, що для дошкільників є значущими вміння: аналізувати й орієнтуватися у соціальному просторі; регулювати й підлаштовуватися до вимог оточуючих, через прояв своєї індивідуальності; відстоювати власну гідність тощо. Я. Селіковою виокремлено специфічні характеристики емоційного розвитку дітей дошкільного віку (дошкільники засвоюють соціальні норми вираження почуттів; вони починають розуміти емоцію, співвідносять її із власною поведінкою та словом; формуються вищі почуття; емоційна залученість у переживання та дії оточуючих посилюється; співпереживання іншому набуває нових форм – стає більш адекватним і вираженим; виникає потреба відгукнутися на переживання іншого, зрозуміти його, надати йому безкорисливо допомогу) [14, с. 295].

Емоційні порушення у дітей дошкільного віку, які призводять до зміни їх моделей поведінки, стають причиною різноманітних відхилень. Більшість дослідників (Л. Абрамян, Г. Бреслав, Л. Гришко, В. Заїка, Л. Клевака, М. Лісіна, М. Шпак та ін.) зазначають, що ці прояви призводять до порушення соціальних контактів, впливають на розвиток емоційного інтелекту дошкільника. Так, М. Шпак наголошувала, що при дослідженні психічного розвитку дошкільника слід враховувати особливості впливу на його психіку зміну видів діяльності, специфіку взаємодії дитини з навколишнім світом, вплив вікових змін на її емоційну сферу [15, с. 196–205].

Науковці виділяють певні особливості, які слід враховувати в розвитку емоційного інтелекту дошкільника, а саме – М. Андрусенко та Л. Балл (духовне виховання дошкільників), Н. Волік (врахування потреб дітей із особливими потребами), Г. Кошелева та М. Шпак (розвиток емоційної чуйності), В. Лазоренко (розвиток емоційного інтелекту через театралізовану діяльність). Поряд із цим учені говорять про розвиток різноманітних програм

і виокремлення шляхів корекції у роботі з формування емоційного інтелекту дошкільників.

Про функції емоційного інтелекту, їх вплив на структуру мотивації дітей, моделі поведінки пишуть Є. Ільїн, М. Шпак та ін. Вчені зазначають, що переживання дитиною подій, учасником/свідком яких вона є, стає більш значущими, ніж просто розуміння емоцій. Завдяки власним емоціям, констатує Є. Ільїн, дошкільник вчиться розпізнавати й отримувати інформацію про реальне життя суспільства [6, с. 230].

Про значущість і важливість емоційного інтелекту для дошкільнят згадує Є. Ізотова. Дослідниця наголошує на важливості опанування дошкільником цілої низки здібностей, пов'язаних із емоційним інтелектом, а саме: уміння визнавати власні почуття та приймати їх такими, якими вони є; уміння контролювати свої почуття; здатність свідомо визначати свої емоції; здатність використовувати власні емоції на благо собі й оточуючих; уміння ефективно спілкуватися з іншими людьми, знаходити з ними спільну мову; здатність визначати та визнавати почуття інших, уявляти себе на місці іншої людини, співчувати їй [5, с. 60].

Є. Коробіцина [9, с. 54] із групою інших однодумців вважає, що розширення світогляду та логічного мислення дитини ще не є запорукою її майбутньої адаптованості й успішності у житті.

Я. Селікова звертає увагу на особливості розвитку емоційного інтелекту на різних етапах онтогенезу. Кожен із цих етапів характеризується виникненням певних новоутворень, а специфіка емоційного інтелекту у дошкільників тісно пов'язана з розвитком їх емоційно-вольової, інтелектуальної, особистісної сфер. Особливості формування та розвитку ґрунтовно представлено в навчальній літературі з вікової психології, дитячої психології [14, с. 296].

На нашу думку, емоційний інтелект є важливим для розвитку дітей дошкільного віку. Підтримуючи погляди більшості вчених, зазначаємо, що він має свою специфіку розвитку та свої особливості, характерні віковому періоду розвитку людини. Представники вікової психології констатують, що саме в цьому віці всі прояви та ставлення до навколишнього у дітей схильні виявлятися в емоційній спрямованості, яка ґрунтується на двох позиціях – «добре» та «погано» [1, с. 15].

Чинниками, що впливають на формування емоційного інтелекту, є життєві ситуації, які можуть приносити дитині різні почуття – тривогу, занепокоєння, радість, сум тощо. Їхня значимість полягає у тому, що осмислення дитиною власних емоцій та емоцій інших дає їй інформацію про навколишню ситуацію і готує її до відповідної емоційної реакції. Ці чинники поділяють на біологічні (стать, вік) і соціальні

(оточення дитини, вплив на неї соціального середовища, ставлення батьків до дітей, відносини з однолітками, дорослими тощо).

Чималу роль у становленні емоційного інтелекту дошкільного віку відіграє фізичний стан дитини. Із цього приводу В. Мухіна зауважує, що фізіологічні трансформації в організмі дитини викликають значні зміни у психічному житті дитини. У дошкільному віці відбувається формування вищих психічних функцій та удосконалення пізнавальних процесів, що дає змогу дитині дошкільного віку виробляти вже складніші розумові операції [9].

Про значення інтелектуального розвитку дитини та його зв'язок із навчанням говорять О. Гришко, В. Заїка, Л. Клевака та ін. Характеризуючи дошкільний вік, науковці констатують, що саме у молодшому дошкільному віці починає закладатися здатність дітей до емоційної децентрації, яка передуює інтелектуальній децентрації становлення особистості, що прослідковується вже у старшому дошкільному періоді розвитку дитини. У п'ятирічному віці емоційний інтелект характеризується здатністю дитини усвідомлювати, розуміти як власні емоції, так і емоції інших людей (інтелектуалізація емоцій); вмінням проявляти їх за допомогою різноманітних засобів (вербальних і невербальних); умінням стримувати та керувати ними, проявляти початкові навички емпатії, самоконтролю. Вчені однак стверджують, що завдяки сприятливим умовам навчання саме інтелектуальні здібності дитини сприяють розвитку в неї теоретичного мислення та свідомості, тобто дитина вступає у фазу формування особистості [9].

Т. Кабаченко звертає увагу наукової спільноти на дитячі переживання, які є прямим наслідком нових, важких чи неприємних, життєвих ситуацій. За одних обставин вони дають можливість дитині випробувати свої здібності, що може сприяти виникненню як позитивних емоцій (радість, впевненість у власних силах), так і негативних (гнів, невпевненість, розчарування). Науковець зазначає, що особливої ролі набуває емоційний інтелект, який виступає своєрідним регулятором емоційного життя дитини, закріплює потрібну емоційну інформацію та відсіює зайву [7, с. 54].

Отже, аналіз наукової літератури засвідчив, що дошкільний вік є особливо значущим у формуванні та розвитку емоційного інтелекту людини. Саме в цьому віці виникають фізіологічні та психологічні причини його становлення і функціонування. До особливостей розвитку емоційного інтелекту дошкільника науковці відносять: формування орієнтації на іншу людину; формування мотивації дитини; уміння контролювати власні емоції; уміння ефективно спілкуватися з іншими; переживання життєвих ситуацій; фізичний стан дитини; сприятливі умови навчання.

З деталізації змісту наукових джерел можна констатувати, що у своїх дослідженнях науковці визначають не тільки сутність і характеристики емоційного інтелекту як психологічного феномену, виокремлюють його різновиди та структуру, але й визначають фактори, що впливають на розвиток емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку. У більшості наукових праць вчені акцентують увагу на колосальних змінах у розвитку не тільки суспільства, але й людства загалом. Ці зміни стосуються не тільки прискорення темпу життя, але й подій, які відбуваються навколо нас. Останні сприяють збільшенню кількості інформації, яку слід переробити та засвоїти. Зміни пов'язані також із повсюдною комп'ютеризацією та залежністю від гаджетів; збільшенням кількості стрес-факторів, зростанню конкуренції та відповідальності без наявності своєчасних і доступних способів релаксації тощо. Все це разом призводить до підвищення емоційної перевантаженості особистості, підвищення почуття тривоги, апатії, безпорадності. Результати досліджень свідчать, що за таких умов дошкільникам стало важче засвоїти навички людських почуттів – основи емоційного та соціального життя. Тому запит держави щодо результатів освоєння основної освітньої програми ЗДО, викладеної на сторінках Державного стандарту, містить у собі вимоги до розвитку навичок співпраці з дорослими й однолітками у різних соціальних ситуаціях, а також розвиток етичних почуттів, доброзичливості й емоційно-моральної чуйності, розуміння та співпереживання почуттям інших людей.

Реалізувати цей запит, на наш погляд, можна через формування та розвиток у дітей дошкільного віку емоційного інтелекту. Така діяльність дасть можливість дошкільникам зрозуміти і впоратися з відчуттями, що їх турбують, і дозволить контролювати власні негативні імпульси, а також навчить розуміти почуття й емоції оточуючих людей. Вплинути на розвиток емоційного інтелекту можуть соціальні та біологічні чинники. Так, вчені (Р. Гранівська, В. Загвоздкін, Р. Овчарова, А. Співаковська, та ін.) зазначали, що відносини дитини з сім'єю є одним із найважливіших факторів становлення й організації емоційного інтелекту.

Розвитком дитини у системі дитячо-батьківських відносин займалися Р. Гранівська, Р. Овчарова, А. Співаковська та ін. Вони дійшли висновку, що саме у сім'ї як соціальному інституті визначається розвиток дитини через формування в неї домінуючих емоційних станів, саме сім'я виступає джерелом формування перших позитивних і негативних переживань та емоцій дитини. У комплексі саме сім'я є підґрунтям формування та зародження емоційного інтелекту [11; 13]. Ми поділяємо думку вчених, що розвиток цього конструкту відбу-

вається у процесі спеціально організованої діяльності, у якій дитина знаходить безпосередній індивідуальний досвід переживань емоцій і почуттів [10].

Щодо методичних засобів діагностування емоційного інтелекту у представників дошкільного віку, то сучасні вітчизняні учені (С. Дерев'яно, С. Лавренко та ін.) констатують, що ці дослідження є досить поширеними у психології (вивчення виявів емоційного інтелекту у дітей-дошкільників у контексті сприймання дитиною сім'ї, у зв'язку із соціальною компетентністю, під впливом стилю батьківського виховання, як чинник художньої діяльності дошкільників) [4, с. 23–29].

Повною мірою розкрити всі вищезгадані сторони розвитку емоційного інтелекту дитини під час звичайної навчальної діяльності на занятті досить проблематично, тому доцільно буде його продовжувати у позанавчальній діяльності через різноманітні форми (екскурсії, конкурси, проекти, акції, бесіди, читання й аналіз художньої літератури, музичний розвиток, театралізована діяльність тощо). Великі можливості для розвитку емоційного інтелекту дошкільників всередині позанавчальної діяльності допоможуть оптимізувати емоційні процеси та стани, що виникають у дітей у процесі міжособистісної взаємодії. Більше того, розвиток емоційного інтелекту можна визначити як значний чинник підвищення психологічної культури як у дитячому колективі, так і в суспільстві загалом.

Ефективність діяльності з розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку залежить від створення психологічних умов у закладах дошкільної освіти, методичного забезпечення й усвідомлення фахівцями необхідності цієї професійної діяльності. Значна роль відводиться і батькам, котрі створюють для своїх дітей сприятливі умови, а саме відвідування різноманітних гуртків, секцій, майстер-класів тощо. Отже, умовами розвитку емоційного інтелекту може виступати цілеспрямована робота вихователів, батьків щодо створення сприятливих умов для розвитку емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку. Соціальним і біологічним факторам цього розвитку науковці приділяють значну увагу та наголошують на важливості їх врахування при дослідженні дошкільників.

Таким чином, емоційний інтелект сприймається як підструктура соціального інтелекту, що включає здатність спостерігати власні емоції й емоції інших людей, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для управління мисленням і діями. Проблема розвитку емоційного інтелекту перебуває у стадії активної розробки. Існують різні підходи до визначення структури емоційного інтелекту, однак такі елементи, як розпізнавання власних емоцій та емоцій інших людей, здатність до емоцій-

ної саморегуляції, розуміння причин емоцій є незмінними. Чинниками, що впливають на формування емоційного інтелекту, є життєві обставини, які викликають різні почуття й емоційні стани.

Засобом розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку може бути застосування елементів театралізації під час занять. Використання різних елементів може сприяти розвитку у дітей дошкільного віку емпатії, вміння розпізнавати емоції інших людей і свої власні, встановлювати причини їх виникнення, контролювати зовнішній їх прояв, а також впливати на почуття інших людей у процесі виконання спільної роботи, тобто розвитку умінь, що становлять емоційний інтелект.

Перспективами подальших розвідок може бути експериментальне дослідження проявів емоційного інтелекту у представників дошкільного віку через застосування перерахованих вище засобів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Альошина А.В., Шабанів С.Т. Емоційний інтелект для досягнення успіху. Київ, 2012. 336 с.
2. Александровська Е.М., Кокуркіна Н.І., Куренкова Н.В. Психологічне супроводження школярів. Київ : Вид. центр «Академія», 2013. 208 с.
3. Волік Н.М., Ляпунова В.А. Імплементация питань розвитку емоційно-комунікативної сфери дошкільника в державному стандарті дошкільної освіти та чинних освітніх програмах. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 20 (49). С. 35–47.
4. Дерев'яно С., Лавренко С. Методичні засоби діагностики емоційного інтелекту у дітей. *Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки*. 2020. Вип. 7. С. 23–29.
5. Изотова Є.І. Ампліфікація емоційного розвитку дітей в умовах дошкільного закладу. *Психолог у дитсадку*. 2007. № 1. С. 57–74.
6. Ільїн Є.П. Емоції та почуття : навчальний посібник. Київ, 2001. 752 с.
7. Кабаченко Т.С. Психологія управління : навчальний посібник. Київ, 2012. 384 с.
8. Клевака Л., Гришко О., Заїка В. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/10570/1/590-876-1-PB.pdf> (дата звернення: 26.02.2024)
9. Коробіцина Є.В. Формування позитивних взаємин батьків та дітей 5–7 років. *Діагностика, тренінг, заняття*. 2012. 133 с.
10. Косенчук О.Г., Куземко Л.В., Венгловська О.А., Новик І.М. На шляху до якісного довкілля : матеріали круглого столу. Київ : УІРО, 2021. URL: <https://is.gd/3Ceeen> (дата звернення: 22.03.2024)
11. Мельник О. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Т. 1. 2020. № 73. С. 128–133.
12. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційна розумність як детермінанта успішності життєдіяльності

людини і шляхи її операціоналізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Педагогіка і психологія*. 2000. Вип. 6. С. 3–9.

13. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4 (18). С. 95–109.

14. Селікова Я.С. Дослідження проблем формування емоційного інтелекту та соціально-емоційної

грамотності дітей дошкільного віку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2023. Вип. 53. С. 293–298.

15. Шпак М.М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2016. Вип. 4. С. 196–205.